

*І. І. Мусієнко,
к. військ. н., доцент, Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки
України Національної юридичної академії України ім. Я. Мудрого*

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Визначено головні проблеми сучасної освіти в Україні, пов'язані з неадекватністю рівня її якості та змісту стратегічній спрямованості розвитку світової цивілізації. Обґрунтовано сучасні вимоги до трудового потенціалу та гармонійного розвитку особистості в системі освіти.

The main problems of modern education are certain in Ukraine of related to inadequacy of level of its quality and maintenance of strategic orientation of development of world civilization. The modern requirements are grounded to labour potential and harmonious development of personality in the system of education.

Ключові слова: державне управління, євроінтеграційний процес, інноваційна модель, система освіти, якість освіти.

ВСТУП

Україна переживає глибокі політичні, економічні та соціальні перетворення. Цей досвід має величезне історичне значення, оскільки країна здійснює перехід від тоталітарної політичної системи з державною економікою і централізованим керуванням до плюралістичного, демократичного суспільства з більш відкритою економікою ринкового характеру.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Пошук ефективних механізмів державного управління реформування вищої освіти, оптимального розподілу повноважень між різними рівнями управління є предметом постійної уваги теоретиків і практиків з державного управління. Серед них слід назвати таких зарубіжних і вітчизняних фахівців, як: Г. Атаманчук, В. Бакуменко, В. Бурєга, Д. Дзвінчук, В. Гамаюнов, В. Журавський, М. Карамушка, В. Князєв, В. Майборода, С. Майборода, В. Мартиненко, Н. Нижник, О. Поважний, С. Поважний, Д. Табачник, В. Тертичка, В. Цвєтков та ін.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити головні проблеми сучасної освіти в Україні, пов'язані з неадекватністю рівня її якості та змісту стратегічній спрямованості розвитку світової цивілізації;

— обґрунтувати сучасні вимоги до трудового потенціалу та гармонійного розвитку особистості в системі освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ

Останні роки проходили в умовах політичної невизначеності й потрясінь, а також у безупинних політичних реформ, що кардинально змінили вигляд суспільства. Освіта залишається могутньою силою у збереженні єдності й у побудові нової України з іншими політичними, економічними, соціальними цінностями. Освіта прагне гармонізувати національні цілі й регіональні потреби, даючи можливість громадянам пишатися своєю національною і регіональною приналежністю та випробувати відповідальність за формування майбутнього суспільства. Реформа освіти необхідна для успіху переходу до нового суспільства. Малі і великі підприємства, сучасне сільське господарство, центральні та місцеві органи влади, політичні організації — усі мають потребу в кваліфікованих кадрах, що володіють уміннями, які дозволяють їм працювати і жити в нових соціальних і економічних умовах. Суспільство ставить перед собою важливу мету: забезпечити своїм громадянам освітню систему, що допоможе їм упоратися з труднощами переходу до нового демократичного суспільства.

Унаслідок політичних змін зв'язки шкіл і підприємств зруйнувалися, а нові форми зв'язків, властиві перехідному періоду, ще не створені.

Усі ці обставини припускають досить широкий підхід до розвитку людських ресурсів, що ґрунтується на необхідності набуття гнучких, адаптивних знань, умінь і навичок усіма молодими людьми, наголошує на важливості самовизначення і здатності самостійно вчитися. Саме вміння і компетенція, що легко переносяться з однієї сфери діяльності в іншу, слугують надійною базою для вироблення й удосконалення спеціальних умінь і відповідно надають можливість студентам, учням виконувати нові завдання в міру того, як структура і зміст їхньої роботи в ході перебудови буде змінюватися.

Перед Україною постало нелегке завдання збереження сильних сторін колишньої освітньої системи поруч із створенням нових структур і процесів, необхідних для майбутнього. Ця задача особливо важка тому, що одночасно багато інших соціальних структур проходить через процеси перетворення і реформ. Розв'язуючи це завдання, Україна може спиратися на розум, відданість і мудрість своїх громадян, на підтримку міжнародного співтовариства [3, с. 7].

Тому, хоча перед освітою стоять реальні і гострі проблеми, є підстави для оптимістичної думки, що труднощі вдасться подолати і що освіта залишиться важливим ресурсом розвитку суспільства та підготовки громадян до життя в новому столітті.

Освітня галузь є найбільш масштабною сферою українського суспільства, визначальним чинником його політичної і соціально-економічної стабільності. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний і економічний потенціал народу, формує патріота і громадянина України [1, с. 85].

Роль освіти і науки, що постійно зростає в суспільстві, та євроінтеграційні процеси потребують адекватних змін у структурі, змісті й організації освіти в усіх її ланках: вона має стати більш доступною, якісною, відкритою до навчання упродовж усього життя і конкурентоспроможною на міжнародному ринку освітніх послуг.

Людство помітно змінює орієнтації в напрямі розвитку демократії, піднесення гідності особистості, її культури, національної самоідентифікації, толерантності, особистісного розвитку та самореалізації в умовах ринкових відносин, утверджує їх як ознаки нової світової динаміки.

Формування та реалізація трудового потенціалу, перспективи його розвитку є надзвичайно важливим завданням для подальшого поступу України в цілому, від вирішення якого залежить не лише доля вітчизняної економіки та можливості її переходу на інноваційну модель освіти, а й стабільність соціально-політичного життя країни.

Трудовий потенціал є самостійним об'єктом інновацій, його розвиток є однією з кінцевих цілей реалізації інноваційної соціально орієнтованої моделі ринкової економіки. Водночас він є повноправним суб'єктом інноваційного розвитку, що відіграє провідну роль у забезпеченні стабільності та конкурентоспроможності економічної системи та є основою життєзабезпечення суспільства [2, с. 102].

В умовах невтішної демографічної ситуації, коли збереження, а тим паче нарощування трудового потенціалу за рахунок збільшення кількості населення та його працездатної частини, стає неможливим, основне наван-

таження у вирішенні цієї проблеми переноситься на фактори інтенсивного характеру.

Безумовно, кількісні характеристики трудового потенціалу в Україні, незалежно від економічної ситуації, визначаються демографічними чинниками, передусім кількістю населення віком 20—65 років. Саме ці вікові рамки реально окреслюють економічно активний вік в Україні. Аналіз свідчить, що до 20-ти років молодь переважно навчається і безпосередньо не задіяна на ринку праці, а з досягненням пенсійного віку населення, як правило, не припиняє своєї трудової діяльності.

Слід зазначити, що загальна кількість економічно активного населення в країні залишається практично незмінною і становить 22,5 млн осіб на початок 2010 року. Однак високий і постійно зростаючий рівень старіння робочої сили (в середньому по Україні кожна шоста економічно активна особа — старша 50 років, а кожна чотирнадцята — старша працездатного віку) створює певні перешкоди для нормалізації процесів відтворення робочої сили, зокрема для запровадження новітніх технологій і відповідної перекваліфікації працівників.

Особливо гострою є проблема старіння робочої сили у сільській місцевості. І саме це є бар'єром розвитку нових відносин в аграрному секторі.

Переважна тенденція, що визначає сучасний демографічний базис трудового потенціалу і, очевидно, буде зберігатись ще тривалий час, полягає у скороченні кількості населення в цілому, зокрема населення працездатного віку, та подальшому зростанні частки старших вікових груп у його структурі. Це означає, що слід зосередити увагу на якісних аспектах трудового потенціалу. Адже загальновідомо, що у старшому віці у людини зменшується не лише запас фізичних сил, а й знижується здатність до сприйняття нових знань і навичок. З цієї точки зору старіння трудових ресурсів може негативно вплинути на запровадження інноваційної моделі розвитку. Щоб запобігти погіршенню якості трудового потенціалу внаслідок змін вікового складу населення, необхідно докласти зусиль щодо максимального подовження тривалості активного, творчого періоду життя. Якщо в демографічній сфері це призводить до зниження середньої тривалості життя, то в економічній — позначається на зниженні продуктивності праці [4, с. 67].

Одним із чинників природного скорочення населення є зниження рівня народжуваності в Україні. За показниками народжуваності наша держава посідає одне з останніх місць у Європі. Загальний коефіцієнт народжуваності в Україні за 2009 рік складає 9, тоді як коефіцієнт смертності — 16 на 1000 осіб. населення. Це значно збільшує рівень демографічного навантаження на осіб працездатного віку.

Ураховуючи це, основним завданням державної політики України щодо поліпшення демографічної ситуації в країні є подолання тенденції стрімкого скорочення населення, посилення інституту сім'ї та забезпечення державної підтримки народжуваності.

При цьому якість пропозиції робочої сили часто не відповідає сучасним вимогам щодо її професійно-освітньої підготовки, трудової та виконавчої дисципліни, мобільності та економічної активності в цілому. Наслідком невідповідності пропозиції робочої сили попи-

ту на неї є високий рівень вимушеного, а також прихованого та часткового безробіття, велика частка безробітних, які не мають роботи понад один рік.

Від того, наскільки якість професійної підготовки працівників, їхній гармонійний розвиток відповідає потребам розвитку економіки, значною мірою залежать темпи зростання продуктивності праці, обсягів виробництва, можливості збільшення валового внутрішнього продукту.

За сучасних умов ця проблема набуває все більшої актуальності. В більшості сфер економічної діяльності є передумови для зростання обсягів виробництва та наданих послуг, що об'єктивно потребує підвищення професійно-кваліфікаційного рівня працівників.

Викликає занепокоєння нераціональна структура зайнятості населення. Частка працівників промисловості істотно нижча, ніж у більшості економічно розвинених країн, а найбільша кількість працюючого населення сконцентрована у сільському господарстві — 5,4 млн осіб, або 25,2 % всіх зайнятих. У промисловості наомість зайнято 4,4 млн осіб, при цьому потреба основних галузей промисловості складає 6,2 млн осіб. За даними наукових прогнозів, за умови збереження сучасних негативних тенденцій, у 2015 році потреба промисловості у кваліфікованій робочій силі у більшості регіонів України задовольнятиметься на 30—37 %. Нині в Україні налічується лише 21 % висококваліфікованих робітників, тоді як у США — 43 %, у Німеччині — 56 %, Японії — 72 % [6, с. 5].

Така перспектива зайнятості не відповідає інноваційним стратегіям розвитку нашої держави. Адже без випереджального розвитку наукоємних сфер промислового виробництва, оновлення технологічної бази провідних галузей неможливо забезпечити високий рівень конкурентоспроможної економіки, належний статус України у світовому співтоваристві.

Ще однією негативною тенденцією розвитку трудового потенціалу є вимивання найбільш продуктивної частини населення через її трудову міграцію. За офіційними даними, Україна внаслідок цього втратила близько 3,5 мільйонів осіб (переважно осіб молодого та середнього віку), третину з яких складають кваліфіковані фахівці. Кожен п'ятий громадянин працездатного віку більший чи менший відрізок часу працює за межами нашої держави.

Разом з тим, глобалізація світової економіки передбачає вільне пересування робочої сили між країнами. При оптимістичному варіанті розвитку подій внаслідок інтеграції України до європейського економічного простору рівень участі її населення у трудових міграціях зростатиме. Більше того, розвиток зовнішніх трудових міграцій є необхідною умовою закріплення та посилення сприятливих соціально-економічних тенденцій у межах самої України. За песимістичним сценарієм ті українці, що виїжджають за кордон, прагнуть залишитися там на постійне місце проживання.

Загалом, наші співгромадяни займаються за кордоном переважно роботами, що мало сприяють підвищенню їхньої кваліфікації, набуттю навичок, потрібних для майбутньої продуктивної діяльності в Україні. Найчастіше трудовими мігрантами стають особи з професійно-технічною та повною загальною середньою освітою.

Вирішення проблем розвитку трудового потенціалу потребує комплексного підходу, системної співпраці органів влади, роботодавців, соціальних партнерів і працівників. Усі разом вони повинні якнайшвидше створити передумови для розв'язання зазначених проблем, сприяти професійному розвитку трудового потенціалу [5, с. 109]. Виникає завдання координації зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади, роботодавців, інших соціальних партнерів і представників освітньої та наукової галузі та спрямування цих зусиль на формування інноваційної моделі розвитку продуктивних сил.

З огляду на це необхідно розв'язати низку нагальних проблем, а саме:

- забезпечення економіки країни кваліфікованими фахівцями відповідно до потреб як ринку праці, так і суспільства в цілому;

- збалансування попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці з урахуванням пріоритетних напрямів розвитку економіки;

- забезпечення працевлаштування випускників та їхнього професійного і кар'єрного зростання;

- поглиблення соціального партнерства між навчальними закладами і роботодавцями шляхом їх участі у підготовці, перепідготовці, підвищенні кваліфікації фахівців і розвитку науки;

- гармонійного розвитку учасників навчально-виховного процесу, оновлення змісту, запровадження новітніх форм професійно-практичної підготовки учнів і студентів і зміцнення навчально-матеріальної бази навчальних закладів.

Актуальність цих вимог посилюється в зв'язку із переходом на інноваційну стратегію розвитку держави і вступом нашої країни до Світової організації торгівлі (СОТ).

Як відомо, основою стабільності соціально-економічного, політичного життя будь-якої країни, засобом відтворення і нарощування людського потенціалу та дієвим чинником модернізації економіки є освіта — стратегічна основа розвитку суспільства.

Одна з головних проблем сучасної освіти в Україні пов'язана з неадекватністю рівня її якості та змісту стратегічної спрямованості розвитку світової цивілізації. Суть проблеми полягає в тому, що і зміст, і можливість вітчизняної освітньої системи суттєво відстають від світових реалій. Глибинна причина цього відставання сфери освіти лежать — у тривалій економічній кризі, згортанні фундаментальних досліджень, наукоємних галузей і виробництва в Україні, руйнації наукових шкіл.

Гострота і характер проблем в освітній галузі України такі, що вони потребують правдивої оцінки, спонукають до швидких і зважених кроків, до напруженої діяльності всіх гілок влади. За минуле десятиріччя освіта пережила і тепер, на жаль, переживає непрості часи.

Суть наявних проблем характеризується наступними чинниками. Це, насамперед, велика нерівність прав і можливостей в освіті, низький рівень загальноосвітньої підготовки більшості учнів за незадовільних умов навчання, поява великої кількості псевдонавчальних закладів, відстала матеріально-технічна база, відсутність сучасних технічних засобів (адже лише 10 % учнів шкіл мають доступ до мережі Інтернет), принизливий стан

учителя, неповага влади і суспільства до проблем школи, корупція і хабарництво в деяких навчальних закладах.

Щоб вийти з такого стану в освіті, потрібні рішучі спільні кроки влади, громадськості, учительства та студентства. Від цього залежить майбутнє нашої держави. І тут доречними є слова відомого українського педагога Б.Грінченка, який наголошував, що для вирішення нацією поставлених завдань вона має з усієї сили стати до освітньої роботи. Про важливість цієї думки свідчить і міжнародний досвід. Не випадково ж після битви під Ватерлоо герцог Веллінгтон зауважив, що перемога Англії була викувана ще в класах Ітонського коледжу. Отже, для України сьогодні оновлення освітнього і наукового процесу є першочерговим завданням.

Проблеми вітчизняної освіти, зумовлені новими цивілізаційними викликами людині, перебудовою загальної середньої та вищої освіти, органічно взаємопов'язані, оскільки йдеться про досягнення єдиної мети — підвищення якості національної освіти через нові форми організації навчання, подальшу комп'ютеризацію та інформатизацію навчального процесу, оновлення змісту освіти, підвищення рівня вивчення іноземних мов, розроблення нового покоління підручників і посібників, зокрема електронних, технічних засобів навчання.

За останні роки суттєво збільшилися обсяги державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, стабілізувалися обсяги підготовки робітничих кадрів.

Проте, сьогодні не можна визначити реальні обсяги підготовки фахівців різного професійного спрямування, а отже, вдосконалити мережу навчальних закладів і провести їх перепрофілювання, спеціалізацію, оскільки фактично відсутнє прогнозування на загальнодержавному та галузевих рівнях. Ні Мінекономіки, ні Мінпраці, ні Мінпромполітики, ні Мінагрополітики та ряд інших відомств не можуть сьогодні впевнено спрогнозувати, скільки та якої кваліфікації фахівці потрібні для потреб української економіки. Остеронь цих процесів залишилися і підприємства та підприємці.

Назріла необхідність створити загальнодержавний інформаційний банк даних про потреби підприємств, організації та установ у фахівцях із вищою та професійно-технічною освітою. У високій кваліфікації фахівця має бути зацікавлений передусім роботодавець. Саме він повинен дбати про рівень професійності персоналу свого підприємства/організації.

Роботодавець справедливо вимагає від навчальних закладів високого рівня знань випускників, який відповідав би вимогам ринку, і обгрунтовано ставить питання про підвищення рівня професійної освіти. Зі свого боку освіта акцентує увагу роботодавця на тому, що підготовка кваліфікованого працівника — спільна проблема, розв'язанням якої треба займатися комплексно. Без підтримки і тісного зв'язку з виробництвом і бізнесом освітня галузь не в змозі забезпечити підготовку сучасного, гармонійно розвиненого, обізнаного на новітніх технологіях фахівця.

Спільна робота підприємств і навчальних закладів має бути детально проаналізована, критично перегля-

нута і спрямована на поліпшення якості підготовки кваліфікованих робітничих кадрів і фахівців з вищою освітою в умовах ринку праці та конкретного регіону держави.

ВИСНОВКИ

Отже, проголошена в нашій країні інноваційна модель розвитку потребує, насамперед, висококваліфікованої робочої сили, професійно-мобільних, гармонійно розвинених, конкурентоспроможних працівників.

Звідси випливає головне завдання для системи професійно-технічної і вищої освіти — забезпечити економіку держави кваліфікованими, грамотними кадрами, які дали б змогу Україні долучитися до сучасних інтегрованих процесів, характерних для глобалізації світового суспільства. Саме професійна освіта є чинником, здатним створити стабільний запас кваліфікації фахівця, що забезпечить йому можливість оперативного реагувати на швидкі зміни технології виробництва.

З іншого боку, матеріально-технічне та кадрове забезпечення системи освіти поліпшується повільно. Як відомо, через відсутність коштів у навчальні заклади практично не надходять нові верстати, техніка, сучасні інструменти та навчальне і наукове обладнання. Відсутні сировина і матеріали, що не дає змоги організувати навчання, наближене до реального виробництва. Понад 80 % навчального обладнання та техніки є морально та фізично застарілими, оскільки використовується понад 25 років. Через низьку заробітну плату та неналежні соціально-побутові умови з профтехучилищ і технікумів звільняються викладачі та майстри виробничого навчання. Не відповідає соціальним вимогам система оплати праці педагогічних працівників профтехучилищ і технікумів, яка прирівняна до оплати праці у середній школі, хоч у цих закладах суттєво відмінні завдання.

Література:

1. Даниленко Л.І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах: монографія / Л.І.Даниленко. — К.: Міленіум, 2004. — С. 85.
2. Єрмола А. Державна система моніторингу якості освіти — необхідна умова трансформаційних процесів освітньої сфери / А. Єрмола // Освіта і управління. — 2005. — Т. 8. — № 1. — С. 100—103.
3. Лукінов І. Курси ринкових реформ — ефективне спрямування / І. Лукінов // Урядовий кур'єр. — 2008. — № 230. — С. 7.
4. Ніколаєнко С.М. Наукові дослідження в університетах — визначальний чинник зростання якості освіти / С.М. Ніколаєнко. — К.: Прок-Бізнес, 2007. — С. 66—68.
5. Підготовка керівника середнього закладу освіти: наук.-метод. посіб. / За заг. ред. Л. Даниленко. — К.: Міленіум, 2003. — 305 с.
6. Поважний С.Ф. Методологічні підходи до визначення ефективності від запровадження інноваційних механізмів системи державного управління підготовкою студентів державно-управлінських спеціальностей / С.Ф. Поважний, Ю.М. Комар // Менеджер. — 2010. — № 2. — С. 4—13.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2010 р.